"ADVANCED JOURNAL OF UNIVERSITY SCIENCE AND CREATIVE INNOVATIONS"

VATANPARVARLIK TARBIYASIDA MAKTAB OILA VA MAHALLA HAMKORLIGINING INNOVATSION MEXANIZMLARI

Boqiev Farhod Esonovich
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
DSc doktoranti
DOI : 10.67620/ajousci.240035

Annotatsiya. *Maqolada maktab, oila va mahalla o'rtasidagi hamkorlikning o'quvchilar vatanparvarlik tarbiyasidagi o'rni hamda uni tashkil etishning innovatsion mexanizmlari tahlil qilinadi. Nazariy asos sifatida U. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi va J. Epsteinning hamkorlik modeli qo'llanib, mahalla maktab bilan oila o'rtasidagi aloqalarni muvofiqlashtiruvchi o'ziga xos institut sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda hamkorlikni institutsionallashtirish, ota-onalar bilan raqamli muloqot, qo'shma ijtimoiy loyihalar, mahalliy resurslardan foydalanish va tanqidiy fikrlashga asoslangan baholashni qamrab oluvchi sakkiz mexanizm ishlab chiqiladi. Empirik kontekst muallif taqdim etgan 2022-2025-yillardagi o'nta maktab bo'yicha jamlangan ma'lumotlarga tayanadi. Ularda jami 1192 o'quvchi, jumladan tajriba guruhida 594 va nazorat guruhida 598 nafar ishtirok etgan. Tajriba guruhida quyi daraja ulushi 58,4 foizdan 23,9 foizga tushgan, nazorat guruhida esa 57,4 foizdan 57,7 foizga o'zgargan. Yakuniy taqsimot uchun $\chi^2 = 141,775$ va Kramer $V = 0,345$ hisoblangan. Ushbu ma'lumotlar maktab ichidagi bog'liqlikni nazorat qilmaydi va aynan hamkorlik mexanizmlarining mustaqil ta'sirini ajratib ko'rsatmaydi. Ota-onalar ishtiroki bo'yicha alohida ishonchli miqdoriy baho ham mavjud emas. Shu bois xulosalar nazariy model va umumiy natijalarning tavsifiy sharhi doirasida beriladi. Takliflar maktab, oila va mahalla mas'uliyatini muvofiqlashtirish hamda faol fuqarolikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *vatanparvarlik tarbiyasi; Maktab-Oila-Mahalla hamkorligi; mezotizim; ota-onalar ishtiroki; vatanparvarlik kompetensiyasi; tanqidiy vatanparvarlik; harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi; qiyosiy pedagogika; Yangi O'zbekiston.*

Abstract. *The article analyzes cooperation among schools, families and mahalla communities in developing pupils' patriotic education and proposes innovative mechanisms for coordinating their efforts. Bronfenbrenner's ecological systems theory and Epstein's partnership model provide the conceptual foundation, while the mahalla is treated as a distinct mediating institution rather than a direct equivalent of a generic community organization. Eight mechanisms are formulated, encompassing institutional coordination, digital communication*

with parents, joint social projects, local resources and assessment grounded in critical reasoning. The empirical context draws on author-supplied aggregated data from ten schools in 2022-2025, involving 1,192 pupils: 594 in an intervention group and 598 in a comparison group. The low competency category decreased from 58.4% to 23.9% in the intervention group, compared with a change from 57.4% to 57.7% in the comparison group. The final group distributions yielded $\chi^2 = 141.775$ and Cramér's $V = 0.345$. The analysis does not account for school-level clustering and cannot isolate the independent effects of partnership mechanisms or the proposed theoretical criteria. No separate sampling and measurement protocol is available for estimating parental participation. Accordingly, the findings are interpreted as a descriptive context for a conceptual partnership model, not causal evidence. Practical recommendations focus on sustainable coordination and active citizenship.

Key words: *patriotic education; school-family-mahalla partnership; mesosystem; parental involvement; patriotic competence; critical patriotism; military-patriotic education; comparative pedagogy; New Uzbekistan.*

KIRISH

Vatanparvarlik tarbiyasi O‘zbekiston maktablarida uzoq vaqt tadbirlar taqvimi ichida yashab keldi: bayram arafasidagi sinf soatlari, davlat ramzlariga bag‘ishlangan tanlovlar, harbiy-sport musobaqalari. Bu shakllar o‘z vazifasini bajargan, biroq tarbiyaviy ta’sirni maktab devorlari bilan cheklab qo‘ygan. O‘quvchining qadriyatlar tizimi esa kunining katta qismi o‘tadigan oilada, mahalla muhitida va tobora ko‘proq raqamli axborot maydonida shakllanadi. Globallashuv, ommaviy madaniyat va iste’molchilik qarashlari ta’sirida yoshlarning bir qismida o‘z tili, tarixi va yurtiga ruhiy aloqadorlik susaymoqda; bu jarayon ilmiy adabiyotda marginallashuv, publitsistikada esa “vatansizlik” deb ataladi. Maktab bunday jarayonga yolg‘iz o‘zi qarshi tura olmaydi.

“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020), Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi (2019) va 2023-2027-yillarga mo‘ljallangan harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi konsepsiyasi tarbiyaviy faoliyatni tizimli tashkil etishning huquqiy asoslarini belgilaydi. Ushbu hujjatlar maktabdagi mashg‘ulotlarni oilaviy tarbiya va jamoat institutlari bilan muvofiqlashtirish uchun me’yoriy tayanch bo‘lib xizmat qiladi.

Me’yoriy talab bilan maktab amaliyoti orasida esa sezilarli masofa saqlanib qolmoqda.

Bu holatni biz islohot salohiyatining kechikishi deb nomlaymiz: markazda e’lon qilingan maqsad quyi bo‘g‘inda kadr, metodika va tashkiliy mexanizm bilan ta’minlanmaguncha shakliy bajarilishga moyil bo‘ladi. Vatanparvarlik tarbiyasida kechikish o‘ziga xos ko‘rinish oladi — tarbiya shiorlar va marosimlar darajasida qotib qoladi, ota-onalar esa jarayon chetida turadi. Shu sababli tadqiqot savoli quyidagicha qo‘yildi: oila, maktab va mahalla o‘rtasidagi hamkorlik qanday institutsional va pedagogik mexanizmlar orqali tashkil etilsa, o‘quvchilarning vatanparvarlik kompetensiyasi o‘lchanadigan darajada o‘sadi?

Tadqiqot maqsadi — maktab, oila va mahalla hamkorligining sakkiz mexanizmini ishlab chiqish hamda muallif taqdim etgan umumiy agregat tajriba natijalari doirasida ularning nazariy imkoniyatlarini baholash. Mahalla Epstein modelidagi jamoaning oddiy milliy ekvivalenti sifatida emas, oila va maktab o‘rtasidagi vositachi institut sifatida talqin qilindi. Hamkorlikning mustaqil sababiy ta’siri ushbu ishda o‘lchanmadi.

Adabiyotlar tahlili va nazariy asos

Tushunchaning chegaralari

Vatanparvarlik bu maqolada Vatanga hissiy daxldorlik, ongli fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy foydali faoliyatning birligi sifatida tushuniladi. Bunday operatsion ta’rif Lickona (1991)ning bilish, his etish va harakat birligi hamda Westheimer va Kahne (2004)ning fuqarolik ishtiroki modellari bilan bog‘lanadi.

Faqat ramzlarga hurmat yoki mudofaaga tayyorlikni o‘lchash ushbu kompetensiyaning barcha qatlamlarini qamramaydi.

Mazkur tadqiqot kengroq talqinga tayanadi. Vatanparvarlik halol mehnat, bilim olish, mahalla hayotida ishtirok, ekologik madaniyat va oilaviy an’analarga hurmat orqali ham namoyon bo‘ladi. J. Westheimer va J. Kahne (2004) taklif etgan tasnif bu yerda tahliliy vosita bo‘lib xizmat qiladi: ular shaxsan mas’uliyatli, ishtirokchi va adolatga yo‘naltirilgan fuqaro modellarini farqlaydi hamda faqat birinchisiga tayangan dastur itoatkor, ammo tashabbussiz fuqaroni tarbiyalashi mumkinligini ko‘rsatadi. Shunga ko‘ra vatanparvarlik kompetensiyasi bu ishda to‘rt komponentli tuzilma sifatida qaraladi (1-jadval).

Milliy pedagogik meros

Milliy pedagogik merosda Avloniyning tarbiya haqidagi qarashlari ma’rifat, axloq va Vatanga muhabbatni birlashtiradi (Avloniy, 1992). Bu yondashuvni bugungi maktabda bilim olish, halol mehnat, mahallaga xizmat va madaniy merosni asrash kabi kuzatiladigan faoliyatlar orqali rivojlantirish mumkin.

Jadidlar uchun Vatanni sevish va ma’rifatga intilish ajralmas edi. Aynan shu meros bugungi kompetensiyaviy yondashuvga tabiiy milliy tayanch beradi.

Xorijiy nazariy yondashuvlar

Lickona (1991) xarakter tarbiyasini axloqiy bilim, hissiyot va harakat birligi sifatida izohlaydi. Smith (2003) siyosiy hamjamiyatga mansublik umumiy qadriyatlar va taqdir haqidagi narrativlar bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Ushbu nazariyalar milliy tarixdan tarbiyaviy resurs sifatida foydalanish bilan birga, tarixiy narrativlarni tanqidiy muhokama qilish zaruratini ham asoslaydi.

Ekologik-institutsional asos

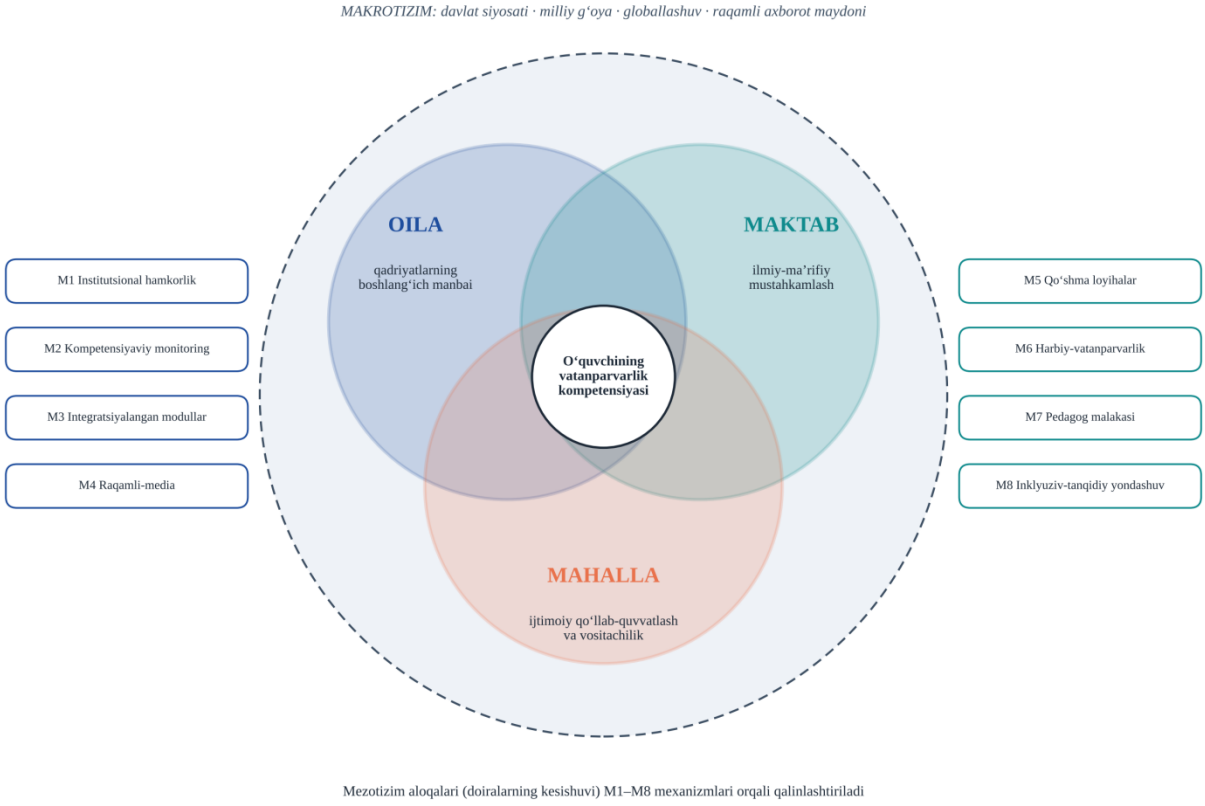
Tadqiqotning nazariy o‘zagi ikki modelga tayanadi. U. Bronfenbrenner (1979) bola rivojlanishini ichma-ich joylashgan tizimlar — mikrotizim (oila, sinf), mezotizim (mikrotizimlar orasidagi aloqalar), ekzotizim va makrotizim — ta’sirida ko‘radi; uning markaziy tezisiga ko‘ra, mikrotizimlar o‘rtasidagi aloqalar qanchalik ko‘p va o‘zaro qo‘llab-quvvatlovchi bo‘lsa, rivojlanish salohiyati shunchalik yuqori bo‘ladi. J. Epstein (1995) bu g‘oyani maktab amaliyotiga ko‘chirib, oila, maktab va jamoa ta’sir doiralarining qoplanish maydonini kengaytirish orqali bola natijalarini yaxshilash mumkinligini asoslagan va hamkorlikning olti turini ajratgan: ota-onalikni qo‘llab-quvvatlash, aloqa, ko‘ngillilik, uyda o‘qish, qaror qabul qilishda ishtirok va jamoa bilan hamkorlik. O‘zbekiston sharoitida bu modelga muhim tuzatish kiritish lozim. Mahalla G‘arbdagi *community* tushunchasiga to‘liq mos kelmaydi: u ham an’anaviy qo‘shnichilik jamoasi, ham mustaqillik yillarida qonuniy maqom olgan fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organi. Postsovet institutsional moslashuv nuqtai nazaridan mahalla norasmiy ijtimoiy nazoratni rasmiy vakolat bilan birlashtirgan gibrid institutdir. Ana shu gibridlik uni oila va maktab o‘rtasidagi vositachiga aylantiradi: maktab bilan bevosita aloqasi zaif oilaga mahalla orqali yetib borish mumkin.

Demak, mahalla mezotizimni qalinlashtiruvchi bo‘g‘in vazifasini bajaradi; 1-rasm modelning ana shu mantig‘ini aks ettiradi.

Model o‘n tamoyilga tayanadi va ularni uch guruhga birlashtirish mumkin. Tuzilmaviy tamoyillar uzluksizlik (maktabgacha ta’limdan umumiy o‘rta ta’limgacha vertikal tizim), tizimlilik (maqsad, mazmun, metod, shakl va baholashning o‘zaro bog‘liqligi) hamda integrativlikni (tarix, ona tili, adabiyot, huquq, “Tarbiya”, “Kelajak soati” va tabiiy fanlar orqali singdirish) o‘z ichiga oladi. Mazmuniy guruhga kompetensiyaviylik, tarixiy-madaniy asoslanganlik va o‘zbek mentaliteti hamda lingvistik muhitni hisobga oluvchi etnopedagogik yondashuv kiradi. Jarayoniy guruhni shaxsga yo‘naltirilganlik, amaliy yo‘naltirilganlik, ijtimoiy hamkorlik hamda inklyuzivlik va tanqidiy fikrlash tashkil etadi. So‘nggi tamoyil qolganlariga nisbatan cheklovchi vazifani bajaradi: u vatanparvarlikning boshqa xalqlarga adovat shakliga o‘tishiga yo‘l qo‘ymaydi.

1-rasm

“Maktab-Oila-Mahalla” hamkorligining ekologik-institutsional modeli

Izoh. Bronfenbrenner (1979) va Epstein (1995) asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan. Doiralarning kesishuv maydoni mezotizim aloqalarini, M1-M8 esa ularni qalinlashtiruvchi mexanizmlarni bildiradi.

Metodologiya

Tadqiqot dizayni va ishtirokchilar

Empirik manba 2022-2025-yillarda o‘tkazilgan tajriba-sinovning jamlangan natijalaridir: jami 1192 o‘quvchi, tajriba guruhida 594, nazorat guruhida 598 nafar. Bazaga Toshkent shahri Olmozor tumanidagi 29-, 191-, 196- va 243-son, Farg‘ona viloyati Bag‘dod tumanidagi 17- va 35-son hamda Navoiy shahridagi 5-, 6-, 7- va 17-son umumiy o‘rta ta’lim maktablari kirgani taqdim etilgan tajriba-sinov tavsifida qayd etilgan. Sinflarni guruhlarga ajratishda og‘zaki va yozma topshiriqlar, testlar hamda suhbatlardan foydalanilgan; tasodifiy taqsimlash qayd etilmagan. Mazkur maqolada muallif taqdim etgan shaxsni aniqlash imkonini bermaydigan agregat

chastotalar qayta hisoblandi; yangi ishtirokchilar jalb etilmadi. Birlamchi tadqiqotning rozilik va etik ko‘rib chiqish tartibi mavjud agregat ma’lumotlardan mustaqil tasdiqlanmagan.

Bosqichlar

Ish ikki bosqichda bajarildi: avval ekologik-institutsional model va hamkorlik mexanizmlari nazariy jihatdan tizimlashtirildi; keyin muallif taqdim etgan boshlang‘ich va yakuniy agregat taqsimotlar qiyoslandi. 2022-2023, 2023-2024 va 2024-2025-o‘quv yillariga oid guruhlangan natijalar ushbu hamkorlik modelining mustaqil tajriba-sinovi sifatida taqdim etilmaydi.

Baholash vositalari va tahlil usullari

Vatanparvarlik kompetensiyasi faqat bilim darajasi bilan cheklanmaydi; hissiy munosabat, ijtimoiy faollik va kundalik xulq ham baholanishi lozim. Shu sababli modelda har bir mezonni bir necha vosita orqali triangulyatsiya qilish taklif etiladi (1-jadval). Ushbu sxema kelgusi tadqiqotning metodologik asosi bo‘lib, hozirgi jamlangan chastotalarda to‘rtala mezon alohida o‘lchanganini anglatmaydi.

1-jadval

Vatanparvarlik kompetensiyasining mezonlari, indikatorlari va baholash vositalari

Mezon	Indikatorlar	Baholash vositalari
Kognitiv	Vatan tarixi, davlat ramzlari, milliy qadriyatlar va mahalliy tarix haqidagi bilimlar	Test, anketa, o‘lkashunoslik topshiriqlari, loyiha himoyasi
Emotsional-qadriyaviy	Milliy g‘urur, Vatanga sadoqat, daxldorlik, ona tili va madaniyatga hurmat	Kuzatuv, sotsiodrama, esse, refleksiya, suhbat
Ijtimoiy-axloqiy	Fuqarolik mas’uliyati, jamoat ishlarida ishtirok, ko‘ngillilik, mahalla faolligi	Keys, ijtimoiy loyiha, forum, tanlov, portfel
Faoliyat-xulq-atvor	Vatan manfaatlarini himoya qilishga tayyorlik, halol mehnat, intizom, harbiy-vatanparvarlik faoliyatida ishtirok	Harbiy-sport tadbirlari, “Vatanparvar” mashg‘ulotlari, amaliy topshiriqlar

Izoh. To‘rt mezon keyingi mustaqil baholash uchun taklif etilayotgan sxemadir. Ularning har biri bo‘yicha alohida chastota va psixometrik ishonchlilik mavjud agregat ma’lumotlardan hisoblanmaydi.

Miqdoriy tahlil mutlaq chastotalardan qayta hisoblangan ulushlar va ularning foiz punktidagi o‘zgarishlariga asoslandi. Boshlang‘ich va yakuniy guruhlararo uch darajali taqsimotlar Pirson χ^2 mezoni bilan alohida solishtirildi; bog‘lanish kuchi Kramer V orqali baholandi. O‘quvchilarning individual o‘tish matritsasi mavjud bo‘lmagani sababli juft o‘lchovlar testi, individual o‘sish modeli hamda Kronbax α hisoblanmadi. Kognitiv, emotsional va xulqiy yo‘nalishlar konseptual baholash mezonlaridir; jamlangan uch darajali natija ularning har biri uchun alohida o‘lchov o‘rnini bosmaydi.

Natijalar

Diagnostik bosqich: shakliy tarbiya va ota-onalar ishtirokidagi tanqislik

Ota-onalarning tarbiyaviy faoliyatga jalb etilganligini miqdoriy baholash uchun tekshiriladigan tanlanma hajmi, ishtirok ta’rifi va hisoblash protokoli mavjud emas. Shu sababli ishtirok ulushi raqam bilan ifodalanmadi; hamkorlikning qamrovi va sifati keyingi mustaqil tadqiqotda o‘lchanishi lozim.

Maktab, oila va mahalla aloqalarida rasmiyatchilik, birgalikdagi rejalashtirishning sustligi, raqamli kontent va metodik tayyorgarlik yetishmasligi ehtimoliy tashkiliy xatarlar sifatida

ajratildi. Ular mazkur modelni loyihalash uchun nazariy muammo maydonini belgilaydi; xatarlarning tarqalishi va sababiy ta’siri alohida empirik tekshirishni talab etadi.

Modelning vazifasi hamkorlikda aniqlangan tashkiliy bo‘shliqlarni aniq mas’uliyat, qo‘shma faoliyat va muntazam qayta aloqa orqali qisqartirishdir.

Hamkorlikning sakkiz mexanizmi

Ishlab chiqilgan model sakkiz mexanizmni birlashtiradi va har birida maktab, oila hamda mahallaning roli alohida belgilanadi (2-jadval). Mexanizmlarni Epsteyn tipologiyasiga solishtirish modelning qaysi hamkorlik turlarini qamrab olganini va qaysi bo‘g‘inda mahalla hal qiluvchi ekanini ko‘rsatadi.

2-jadval

Hamkorlik mexanizmlari bo‘yicha subyektlar rollari va ularning J. Epsteyn tipologiyasidagi o‘rni

Mexanizm	Maktab	Oila	Mahalla	Epsteyn tipi
M1. Institutsional hamkorlik	“Oila-Maktab-Mahalla” kengashini tuzadi; vazifa va resurslarni taqsimlaydi	Kengashda vakillik; mas’uliyatni o‘z zimmasiga oladi	MFY bilan qo‘shma reja; faollar, harbiy xizmatchilar va yoshlar yetakchilarini jalb qiladi	Qaror qabul qilish; jamoa bilan hamkorlik
M2. Kompetensiyaviy diagnostika va monitoring	To‘rt mezon bo‘yicha baholaydi; raqamli platformada hujjatlashtiradi	Uydagi kuzatuv va refleksiya	Ijtimoiy faollikni qayd etadi	Aloqa
M3. Integratsiyalangan modullar va interaktiv metodlar	Fanlararo modullar; rolli o‘yin, tarixiy rekonstruksiya, debat, gamifikatsiya	Oila tarixi bo‘yicha uy topshiriqlari	O‘lkashunoslik manbalari va jonli guvohlar	Uyda o‘qish
M4. Raqamli-media	Virtual muzey, videodars, 3D model, podkast	Materiallarni onlayn oladi; tezkor aloqa	Mahalla tarixi va yodgorliklari haqida raqamli kontent	Aloqa
M5. Qo‘shma ijtimoiy loyihalar	Loyiha rahbarligi va himoyasi	Bobo-buvilar xotirasi; bevosita ishtirok	Veteranlar, faollar; ko‘ngillilik maydoni	Ko‘ngillilik; jamoa bilan hamkorlik
M6. Harbiy-vatanparvarlik	“Temurbeklar maktabi”, “Vatanparvar”, harbiy-sport o‘yinlari	Harbiy kasbga yo‘naltirishni qo‘llab-quvvatlash	“Jasorat maktabi” yig‘inlari; chekka mahallalarda targ‘ibot	Jamoa bilan hamkorlik
M7. Pedagog malakasi	Malaka oshirish kurslari, master-klasslar, maktablararo tajriba almashinuvi	Oila bilan ishlash bo‘yicha seminarlar	Seminarlarda mahalla faollari ishtiroki	Ota-onalikni qo‘llab-quvvatlash
M8. Inklyuziv va tanqidiy yondashuv	Ochiq munozara; vatanparvarlikning turli talqinlarini muvozanatli yoritish	Bag‘rikenglikni oilada namoyon etish	Ko‘p millatli qo‘shnichilik tajribasi	Kesishuvchi tamoyil

Izoh. MFY — mahalla fuqarolar yig‘ini. Tipologiya Epstein (1995) asosida berilgan.

Jadval mexanizmlar o‘rtasida funksional mehnat taqsimoti borligini ko‘rsatadi. M1 va M2 infratuzilma vazifasini bajaradi: ular o‘quvchiga bevosita ta’sir qilmaydi, ammo qolgan oltita mexanizm ishlashi uchun tashkiliy va axborot asosini yaratadi. M3-M6 mazmun yetkazuvchi mexanizmlar, M7 va M8 esa sifatni nazorat qiluvchi qatlamdir. Mahallaning roli M1, M5 va M6 da hal qiluvchi: aynan shu uch mexanizmda jamoa resurslari — veteranlar, harbiy xizmatchilar, mahalla faollari — maktab tomonidan almashtirib bo‘lmaydigan tarbiyaviy tajriba manbaiga aylanadi.

Interaktiv metodlarning qanday ishlashini oddiy misol yaxshi ko‘rsatadi. O‘qituvchi doskaga aralash tartibda so‘zlarni yozadi: *yurt, ish, yigit, hozir, boshiga, er, tushsa*. O‘quvchilar ulardan “Yurt boshiga ish tushsa, er yigit hozir” maqolini tiklaydi, so‘ngra boshqotirma orqali “Vatanparvar” kalit so‘zini topadi. Bitta besh daqiqalik topshiriq faol ishtirok, til madaniyati, xalq donishmandligi va Vatanga daxldorlik hissini bir vaqtda ishga soladi; uni qo‘llash qo‘shimcha resurs talab qilmaydi.

Raqamli mexanizm oila va maktab o‘rtasida tezkor aloqani ta’minlaydi, ota-onalarga tarbiyaviy materiallarni onlayn yetkazadi, o‘quvchilarga loyihalarini onlayn himoya qilish imkonini beradi. Uning asosiy pedagogik maqsadi esa boshqa: yoshlarni milliy kontentning iste’molchisidan uni yaratuvchi, tarqatuvchi va yangilovchi subyektga aylantirish. Mahalla tarixi, yodgorliklar va mahalliy qahramonlar haqida o‘quvchilar tayyorlagan raqamli materiallar shu maqsadning amaliy shaklidir.

Qo‘shma loyihalar modelda bir necha subyektni bog‘laydi. “Vatan himoyachilari bilan uchrashuv”, “Tarixiy obidalar sari sayohat”, “Mahalla tarixi — mening oilam tarixi”, “Ajdodlar izidan” va ko‘ngillilik loyihalari o‘quvchi, ota-ona hamda mahalla vakillarining hamkorligi uchun tavsiya etiladi. O‘quvchi faoliyati topshiriqni bajarish bilan cheklanmay, savol qo‘yish, manba tekshirish va natija yaratishni qamrab olishi kerak. Bu misollar modelni amalga oshirish yo‘nalishlari bo‘lib, ularning har biri uchun o‘lchangan mustaqil samara taqdim etilmaydi.

Harbiy-vatanparvarlik mexanizmini maktab, oila va mahalla hamkorligida tashkil etish taklif etiladi. Harbiy-sport o‘yinlari, uchrashuv va o‘quv yig‘inlari intizom, jismoniy tayyorgarlik va fuqarolik burchini tushunishga yo‘naltirilishi mumkin. Muassasalar nomining modelga kiritilishi ularning barchasi tajribada bir xil hajmda qatnashganini yoki alohida samara o‘lchanganini bildirmaydi. Kutilgan natija va xavfsiz ishtirok shartlari oldindan belgilanishi lozim.

Yosh bosqichlariga mos vertikal tizim

Model maktabgacha ta’limdan oliy ta’limgacha bo‘lgan vertikal tizimga joylashtirildi (2-rasm). Har bir bosqichda yetakchi vazifa va mos mexanizmlar yoshga xos psixologik xususiyatlardan kelib chiqib belgilandi: maktabgacha yoshda xalq og‘zaki ijodi orqali hissiy mehr, boshlang‘ich sinfda davlat ramzlari va axloqiy fazilatlar, o‘rta sinfda milliy tarix va fuqarolik ongi, yuqori sinfda esa Vatan taqdiriga daxldorlik va kasbiy o‘zini realizatsiya.

2-rasm

Vatanparvarlik tarbiyasining yosh bosqichlariga mos vertikal tizimi

Izoh. Ustunlar ustidagi matn bosqichning yetakchi vazifasini, ustun ichidagi kursiv yozuvlar esa asosiy mexanizmlarni ko‘rsatadi.

O‘smirlarda shaxsiy namuna, tengdoshlar muhiti va kundalik faoliyatni birlashtirish muhim metodik yo‘nalish sifatida qaraladi. Mahalla tarixi, oilaviy xotira va mahalliy muammolar bilan ishlash Vatan haqidagi umumiy tushunchalarni o‘quvchi tajribasiga bog‘lash imkonini beradi. Bu imkoniyatning yosh guruhlari bo‘yicha farqi keyingi empirik tekshiruvni talab qiladi.

Tajriba-sinov natijalari

3-jadvalda muallif taqdim etgan umumiy kompetensiya bo‘yicha agregat chastotalar keltirildi. Eng katta siljish TGda quyi daraja ulushining 34,51 foiz punktiga kamayishidir. Yakuniy taqsimotlar farqi: $\chi^2(2, N = 1192) = 141{,}775$; $p < 0{,}001$; Kramer V = 0,345. Bu hisob o‘quvchilarni mustaqil kuzatuv birliklari deb qabul qiladi; maktab va sinf bo‘yicha klasterlanish hisobga olinmaganligi sababli p-qiymat tavsifiy-izlanish xarakterida talqin qilinadi.

3-jadval

Umumiy vatanparvarlik kompetensiyasi darajalarining taqsimoti

Guruh va bosqich	Yuqori, n (%)	O‘rta, n (%)	Quyi, n (%)
TG boshlanishi	64 (10,8)	183 (30,8)	347 (58,4)
TG yakuni	92 (15,5)	360 (60,6)	142 (23,9)
NG boshlanishi	61 (10,2)	194 (32,4)	343 (57,4)
NG yakuni	60 (10,0)	193 (32,3)	345 (57,7)

Izoh. Manba: muallif tomonidan taqdim etilgan 2022-2025-yillardagi agregat chastotalar; ulushlar ushbu maqolada qayta hisoblangan. TG — n = 594, NG — n = 598. Foizlar bir o‘nlik xonagacha yaxlitlangan.

Jamlangan natijalar umumiy kompetensiyaning quyi darajasida qisqarish va o‘rta darajasida o‘sishni ko‘rsatadi. Kognitiv, emotsional-qadriyaviy, ijtimoiy-axloqiy hamda xulqiy mezonlarga bu siljishni alohida taqsimlash uchun mezonlar bo‘yicha ma’lumotlar talab etiladi.

Uch darajali taqsimot faoliyatning barqaror odatga aylanganini yoki aynan qaysi faoliyat eng samarali bo‘lganini o‘zi bilan isbotlamaydi.

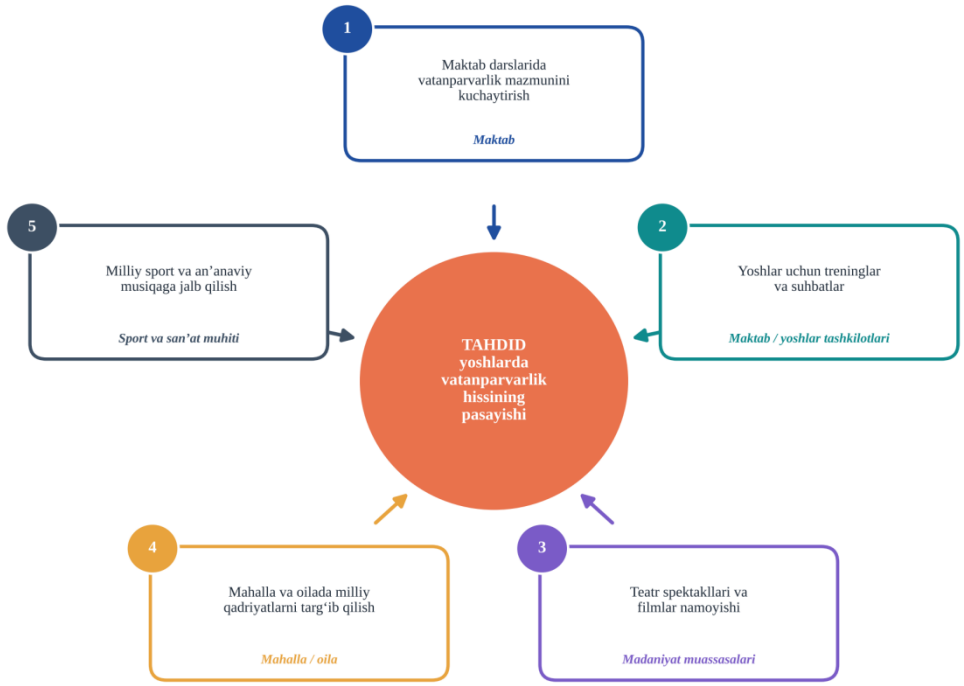
Hamkorlik intensivligi va ota-onalar ishtirokining yakuniy ulushi o‘lchanmagani sababli ota-onalar ishtiroki bo‘yicha taxminiy boshlang‘ich qiymatdan samaradorlik xulosasi chiqarilmadi.

“Besh zarba” modeli

Diagnostikada aniqlangan asosiy tahdidga — yoshlar orasida vatanparvarlik hissining pasayishiga — javob “besh zarba” modeli shaklida tizimlashtirildi (3-rasm). Modelning e’tiborga molik xususiyati shundaki, beshta chora-tadbirdan faqat bittasi sinf xonasiga tegishli; qolgan to‘rttasi yoshlar tashkilotlari, madaniyat muassasalari, mahalla va oila hamda sport va san’at muhitida amalga oshiriladi. Bu taqsimot ekologik yondashuvning amaliy ifodasidir.

3-rasm

Vatanparvarlik hissining pasayishiga qarshi “besh zarba” modeli

Izoh. Har bir blok ostida chora-tadbirni amalga oshiruvchi asosiy institut ko‘rsatilgan.

Muhokama

Natijalarning nazariy talqini

Bronfenbrenner va Epstein nazariyalari maktab, oila va mahalla aloqalarini tizimli tashkil etish uchun asos beradi. Taqdim etilgan umumiy agregat natijalar bu imkoniyatga mos keladi,

biroq aynan mezotizim aloqalari o‘sishni keltirib chiqarganini tasdiqlamaydi. Buni tekshirish uchun hamkorlikning chastotasi, sifati va qamrovi mustaqil o‘zgaruvchi sifatida qayd etilishi kerak.

Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi bo‘yicha natijalar ham kengroq talqinni talab qiladi. Uning tarbiyaviy qiymati harbiy xizmatga tayyorlash bilan cheklanmaydi; u tinchlikni asrash, davlat manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik faolligiga tayyorlash vositasidir.

Xorijiy tajriba: nimani ko‘chirish mumkin?

Qiyosiy tahlil to‘rt davlatning yondashuvi pedagogik mantiq jihatidan bir-biridan keskin farq qilishini ko‘rsatdi (4-jadval). Xitoy, Singapur, Yaponiya va Germaniya tajribalari O‘zbekiston maktablari uchun boy metodik manba, biroq ularni ko‘chirish emas, milliy madaniyat, mahalla instituti, oilaviy an’analar va davlat siyosatiga moslashtirish zarur.

4-jadval

Vatanparvarlik tarbiyasining xorijiy modellari va ularni O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish chegaralari

Davlat	Modelning asosiy xususiyatlari	Moslashtirish imkoniyati	Ehtiyot talab qiluvchi jihat
Xitoy	Vatanparvarlik yurt, shahar, viloyat, oila, til va madaniyatga muhabbat asosida quriladi; tarix, milliy bayramlar, musiqa darslari va ijtimoiy tarmoqlardan keng foydalaniladi; 2024-yil 1-yanvardan Vatanparvarlik ta’limi to‘g‘risidagi qonun kuchga kirgan	Mahalla, oila, ona tili va mahalliy tarixga tayangan “kichik vatan” pedagogikasi; raqamli targ‘ibot	Markaziy talqin o‘quvchi savoli, huquqi va ochiq muhokama imkoniyatini cheklamasligi kerak
Singapur	1997-yildan National Education, hozir Character and Citizenship Education doirasida; rolli o‘yinlar, simulyatsiyalar, ijtimoiy xizmat; “Total Defence” konsepsiyasi	Loyihaviy faoliyat, ko‘ngillilik, mahalla xizmati, simulyatsiya va rolli o‘yinlar	Mudofaa tushunchasini harbiy jihat bilan cheklamaslik
Yaponiya	“Kokoro no kyōiku” (qalb tarbiyasi); 2006-yilda Ta’lim to‘g‘risidagi asosiy qonunga yurt va ona maskanga muhabbat maqsadi kiritilgan; axloq tarbiyasi 2018-2019-yillardan maxsus fan	Axloqiy va estetik tarbiya, tabiatga hurmat, jamoaviy mas’uliyat, an’anaviy madaniyat	Axloq tarbiyasini baholashda rasmiy ballarga tayanmaslik
Germaniya	Siyosiy ta’lim (Politische Bildung); Beutelsbax konsensusi: indoktrinatsiya taqiqi, munozarali mavzularni munozarali yoritish, o‘quvchi manfaatini e’tiborga olish; tarixiy xotira madaniyati	Huquqiy savodxonlik, demokratik fuqarolik, tarixiy xotira, mas’uliyatli fuqarolik pozitsiyasi	Tanqidiy yondashuvni milliy g‘ururga qarshi qo‘ymaslik

Izoh. Rasmiy hujjatlar asosida muallif tomonidan tizimlashtirilgan: Kyōiku kihonhō (2006), Ministry of Education, Singapore (2021), National People’s Congress (2023), Wehling (1977).

Qiyos ikki metodik xulosani taklif etadi. Birinchidan, hissiy daxldorlik, faol ishtirok va muhokama turli kontekstlarda boshqa-boshqa shaklda tashkil etiladi; ularni mahalliy sharoitda qayta sinash kerak. Ikkinchidan, vatanparvarlik mazmuni tanqidiy fikrlash, huquq va bag‘rikenglik

bilan qanday bog‘langanini aniq ko‘rsatish zarur. Beutelsbax konsensusidagi munozarali masalani munozarali yoritish tamoyili (Wehling, 1977) hamda Yaponiya qonunidagi mamlakat va ona maskanga munosabat (2006) shunday qiyos uchun manba bo‘la oladi. Bular muvaffaqiyatning avtomatik ko‘chiriladigan kafolati emas.

Tanqidiy vatanparvarlik va tarafkashlik xavfi

O‘quv dasturini loyihalashda tarafkashlik xavfi va vatanparvarlikning turli talqinlari muammosini chetlab o‘tib bo‘lmaydi. Westheimer va Kahne (2004) ko‘rsatganidek, fuqarolik ta’limi qaysi fuqaro modelini nazarda tutishiga qarab mutlaqo boshqa natija beradi. Ko‘p millatli O‘zbekiston jamiyatining barqarorligi milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligiga bog‘liq. Shu sababli vatanparvarlik tarbiyasi jingoistik, yuzaki va tarafkash rivoyatlardan xoli bo‘lishi, ochiq munozarani rag‘batlantirishi va milliy o‘zlikni nozik tushunishga yo‘naltirilishi kerak. Bu vazifaning asosiy yuki o‘qituvchi zimmasiga tushadi: o‘quvchi eshitganidan ko‘ra ko‘rgani va his qilganidan ko‘proq ta’sirlanadi, shuning uchun pedagogning o‘z pozitsiyasi va kasbiy mahorati har qanday dasturdan kuchliroq ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot cheklovlari

Ma’lumotlar Toshkent shahri, Farg‘ona va Navoiy hududlaridagi o‘n maktabni qamrab oladi. Guruhlar tasodifiy taqsimlanmagan; χ^2 hisobida klasterlanish nazorat qilinmagan. Sakkiz mexanizmning qo‘llanish intensivligi hamda alohida hissasi qayd etilmagan. Ota-onalar ishtirokining qamrovi va sifatini aniqlashga yetarli alohida diagnostik protokol mavjud emas. Shu sababli umumiy natijalarni hamkorlik modeli yoki uning har bir mezoni uchun sababiy samara deb talqin qilish mumkin emas.

Xulosa va amaliy tavsiyalar

Nazariy tahlil maktab, oila va mahalla hamkorligini umumiy maqsad, taqsimlangan mas’uliyat va muntazam qayta aloqa asosida tashkil etish zaruratini ko‘rsatadi. Agregat chastotalarning tavsifiy tahlili kompleks tarbiya dasturi bilan umumiy kompetensiya taqsimotidagi ijobiy siljish o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Hamkorlikning mustaqil samarasini baholash uchun alohida dizayn va mezonlar bo‘yicha o‘lchovlar zarur.

Natijalar asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. **Hamkorlikni institutsionallashtirish.** Har bir maktabda “Oila-Maktab-Mahalla” kengashini tuzish, mahalla fuqarolar yig‘ini bilan qo‘shma reja, mas’uliyat taqsimoti va raqamli aloqa platformasini joriy etish.
2. **Metodik ta’minot.** Vatanparvarlik kompetensiyasining aniq indikatorlari va baholash mezonlarini o‘z ichiga olgan metodik qo‘llanma tayyorlash; tarix, ona tili, adabiyot, huquq, “Tarbiya” va “Kelajak soati” fanlari uchun integratsiyalangan o‘quv-modullar ishlab chiqish.
3. **Raqamli milliy kontent.** Virtual muzeylar, tarixiy shaxslar haqidagi interaktiv materiallar, hujjatli videodarslar va multimedia resurslarini yaratish; o‘quvchilarni kontent yaratuvchisi sifatida jalb etish.
4. **Qo‘shma loyihalar va harbiy-vatanparvarlik tadbirlarini doimiylashtirish.** “Vatan himoyachilari bilan uchrashuv”, “Tarixiy obidalar sari sayohat”, “Mahalla tarixi — oilam tarixi” loyihalarini maktab taqvimiga kiritish; “Temurbeklar maktabi”, “Vatanparvar” va “Jasorat maktabi” shakllarini chekka mahallalar va aholi punktlarigacha kengaytirish.
5. **Pedagog kadrlar malakasi.** “Vatanparvarlik tarbiyasining zamonaviy metodlari” malaka oshirish kursi, oila va mahalla bilan ishlash bo‘yicha seminarlar va maktablararo tajriba almashinuvini yo‘lga qo‘yish.

6. **Monitoring va tanqidiy-inklyuziv yondashuv.** Natijalarni to‘rt mezon bo‘yicha muntazam kuzatish; tanqidiy fikrlash, ochiq munozara va boshqa xalqlar madaniyatiga hurmatni tarbiya mazmuniga singdirish; o‘quvchini shaxsiy loyihalar, portfel va ijtimoiy tashabbuslar orqali faol subyektga aylantirish.

Keyingi tadqiqotlar uchun ikki yo‘nalish istiqbolli ko‘rinadi: mexanizmlarning alohida samarasini ajratib beruvchi faktorli dizayn va qishloq hamda shahar mahallalari o‘rtasidagi farqlarni qiyosiy o‘rganish.

Manfaatlar to‘qnashuvi

Muallif manfaatlar to‘qnashuvi mavjud emasligini bildiradi.

Ma’lumotlarning mavjudligi

Hisoblash uchun ishlatilgan jamlangan chastotalar 3-jadvalda berilgan. Shaxs darajasidagi kuzatuvlar, ota-onalar ishtirokining alohida o‘lchovlari va etik protokollar ushbu tahlilda mustaqil tekshirilmagan.

ADABIYOTLAR

1. Avloniy, A. (1992). Turkiy guliston yoxud axloq. O‘qituvchi. (Asl nashr 1913-yil.)
2. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
3. Epstein, J. L. (1995). School/family/community partnerships: Caring for the children we share. *Phi Delta Kappan, 76*(9), 701-712.
4. Karimov, I. A. (2008). *Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch*. Ma’naviyat.
5. Kyōiku kihonhō [Ta’lim to‘g‘risidagi asosiy qonun], 2006-yil 120-son qonun (Yaponiya).
6. Lickona, T. (1991). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*. Bantam Books.
7. Ministry of Education, Singapore. (2021). *Character and citizenship education (CCE) syllabus: Primary*. https://www.moe.gov.sg/-/media/files/syllabus/2021-primary-character-and-citizenship-education.ashx
8. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. O‘zbekiston.
9. National People’s Congress of the People’s Republic of China. (2023). *Patriotic Education Law of the People’s Republic of China* (adopted October 24, 2023; effective January 1, 2024).
10. O‘zbekiston Respublikasi. (2020). *Ta’lim to‘g‘risida* (2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son Qonun). https://lex.uz
11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2023, 29-iyun). Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida (267-son qaror). https://lex.uz/docs/-6518238
12. Smith, R. M. (2003). *Stories of peoplehood: The politics and morals of political membership*. Cambridge University Press.
13. Vazirlar Mahkamasi. (2019). *Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida* (2019-yil 31-dekabrdagi 1059-son qaror). https://lex.uz/docs/4676839
14. Wehling, H.-G. (1977). Konsens à la Beutelsbach? Nachlese zu einem Expertengespräch. In S. Schiele & H. Schneider (Eds.), *Das Konsensproblem in der politischen Bildung* (pp. 173-184). Klett.